

որոշուած է ինքնիշխանութիւն, հարաւոր ծագած է փոքրիկն. որպէս բառին նշանագիրները ծագած ըլլալու են զոր օրինակ եւ իջեալ բառերէն: Նոյն պիտի փոխառութիւն մը կայ աշխարհ եւ երկր, եւ թերեւս աշխարհ եւ հեթոտ հոմանիշներուն մէջ:

4. Մեր ձառնորդ նշանակութեամբ բառերն ալ մեր ձառնորդ նշանագիրներ կ'ունենան, որոնք իրարմէ շինուած են. ասոր դեղեցիկ օրինակ են Գարուն, աշուն, աշուն եւ յիշուն բառերը, որոնց նշանագիրները իրարու հետ անձուկ նմանութիւն կը կրեն: Ասոնց մայրն է աշուն, որուն նշանագիրը փակագրութիւն մ'է, կազմուած ա, ծ, ու, ն, տառերէն. միւս երեքը կազմուած են ասկէ փոքրիկ ձեւափոխութեամբ: Նոյնպիսի նմանութիւն կայ նաեւ երկիրը եւ երկիր, Արուսեակ եւ Արուսեակ ձեւերուն մէջ, որոնք իրարմէ կազմուած են: Շատ հետաքրքիր են Պոլսու եւ Պերսիոյ բառերը. երկուքն ալ երեքական նշանագիր ունին՝ իրարմէ շինուած. Պոլսոյ ստացած է ա տառէն կազմուած նշանագիր մը՝ զարդերով, երկրորդ՝ լատինական B տառով, որ նոյն անուան սկզբնատառն է, եւ երրորդ՝ անորոշ նշանագիր մը՝ որ Վ ձեւն ունի: Պետրոսին նշանագիրներ են նախ ա սկզբնատառը հասարակ պատիւով մը, երկրորդ՝ լատինական B-ին շրջուած ձեւը եւ երրորդ՝ նոյն անորոշ Վ նշանին նոյնպէս շրջուած Վ ձեւը:

(Ըրդունիք:)

Թ. ԱՍԽԻՆՍԻ

ՊԱՅՄԱՆԱՆ

ԲԻԼԻՋԱՆԳԻՈՒՆ ԵՒ ՊԱՐՍՎԱՍՏԱՆ

(Ըրդունիք:)

Դ. Փախտեայք, գերնայք:

Երկու պետութեանց մէջ ալ պատերազմէն ի վեր շատ մը փախտականներ կը գտնուէին որոնց մէջ մասը դասայիք էր, միւսը այնպիսի անձինք, որ քաղաքական եւ կամ կրօնական պատճառէ մը զրդեալ՝ թշնամի երկրին մէջ ապականութիւն ու ապաստան գտած էին: Այսպէս բիւզանդական արքունեաց մէջ ապաստան գտած էր պարսիկ Կաւատ իշխանը, որ իբրեւ գահի հետամուտ խորովու դէմ դաւա-

ճանութեան մը մասնակցած էր եւ յետոյ Ներսէսի տակ Գոթաց դէմ պատերազմ մղեց:

Նոյն ինքն Ներսէս, քրիստոնեայ Պարսկահայ մը, բազմաթիւ համախոհ հայրենակիցներու հետ փախուստ տալով՝ գերծած էր պարսկական իշխանութիւնէն եւ իւլզանգիրնի պաշտպանութեան ապաւինած: Միւս կողմէն հայ նախարարը ալ, որոնք Յուստինիանէն ապստամբած էին, խորովու թով պատրաստակամ ընդունելութիւն գտած էին:

Բոլոր այս փախտականներուն խաղաղութեան դաշինքով (Թ. 6) անապոյտ թող տրուեցաւ իրենց հայրենիքը դառնալ եւ ամէն պատժէ ազատ կացուցուեցան: Միայն թէ այս բարեբարութիւնը կ'արժէր լոկ անոնց համար, որ պատերազմի ժամանակ փախած էին. այժմ որ խաղաղութիւն սկսած էր, երկու պետութեանց երկիրներն ալ դարձեալ խիստ կերպով փակուեցան: Անոնք որ այսուհետեւ իրենց հայրենիքը թող տալով որեւէ պատճառաւ օտար երկիր փախչել փորձէին, անպայման մերժուելու եւ դրացի տէրութեան յանձնուելու էին:

Եթէ մեր օրերը քաղաքակիրթ երկրներու մէջ եղած պատերազմի խաղաղութեամբ մը վերջանայ, գերեանները ետ կը տրուին ու կը փոխանակուին: Զարբեր էր սակայն այն ժամանակները, որոնց վրայ հաս կը խօսինք: Պարսիկները կարծես թէ բնաւ հոգ չէին ընել չուղմայեցող ձեռքը ինկած գերիներուն համար եւ զանոնք իրենց բախտին կը թողնէին: Բեղիսարին գերածներէն բազմութիւն մը նոյն իսկ իբր օժանդակ գունդ Գոթաց դէմ գործածուեցաւ. ուրիշ ամէն բանի մէջ պատերազմի գերիներու հետ կ'երեւայ թէ հոգովական պատերազմի իրաւունքը կը բանեցուէր: Պարսիկ իրաւանց հայեցողութիւնը գերեանները թագաւորին ստորոկ կ'ընէր, որ ուղածին պէս անոնց եւ անոնց ուժին վրայ տրամադրութիւն կ'ընէր: Թաւա հասարակաց աշխատութեանց, քրտեքներու եւ ուրիշ շինութեանց կը գործածուէին կամ նաեւ հեռաւոր վայրեր կը տեղափոխուէին:

1 Կաւատ խորովու երեք եղբոր Զամի (Zámig) որդին էր: Պրով. Պ. Բ. 23 (115 յէ.) ի յիշ այն երկրապետութիւն, թէ Բիւզանդիոն փախած եւ Հուստինիանէն ընդունուած անձը իբրեւ բուն իշխան էր. Պ. Պ. 28 (599) անոր խաղաղութիւն մէջ կատարած պատերազմական ծառայութիւնները կը յիշէ:

2 Պրով. Պ. Բ. 16 (79):

3 Անդ. Բ. 3 (183):

4 Մենանդ 212

5 Պրով. Պ. Բ. 19 (235), Պ. Գ. 3 (291):

6 Նեոպոլիս, Ցաւարի 32, 33:

Հատ անգամ ի գործ դրուած պատերազմական սովորութիւն էր, առնուած քաղաքներուն բոլոր բնակչութեան տիրապետել, գերի վարել կամ պարսիկ հողի վրայ զետեղել, նոր քաղաքներ հիմնարկելու համար¹։ Այս բախտին հանդիպեցան ի մէջ այլոց Անտիոքի բնակիչները, երբ խորով զայն գրաւեց։ Պանանց ու աղոց հետ Յիգրիսի եղբորը Յիգրոնի մօտ փոխադրուեցան եւ անոնց ցոյց տրուեցաւ վայր մը, որ հնոյն ծրագրին համեմատ նոր քաղաք մը շինեն, որ առաջին տարբերելու համար Ἀντιόχεια ἡ Νεοσίδου կոչուեցաւ։ Սակայն բնակիչներուն քրիստոնէական կրօնը թագաւորէն պաշտպանութիւն գտաւ եւ այլուստ ալ շատ բարիք տեսան։ զանոնք իւր անփնական վարչութեան եւ իրաւաբանութեան տակ առաւ։ Եւ զանոնք այն գաւառին ստարապէն, որուն կը վերաբերէին, ազատեց²։ Խոսքով լաւ ճանչցած էր, որ հոն բնակչութիւն հաստատող Յոյները բարձրագոյն մտաւոր մշակութեան ու կրթութեան տածիչ են, ուստի ջանաց իւր երկրին ու ժողովրդեան օգտին գործածել զանոնք։ Ասով յայտնի է թէ անհնարին էր որ այժմ խաղաղութեան ժամանակ այս նոր գաղթականներուն թոյլ տրուէր իրենց նոր հայրենիքը թողուլ եւ հին տեղերին դառնալ, եթէ նոյն իսկ ուզէին, որովհետեւ պարսկական հպատակ եղած էին։ Ոչ անոնց եւ ոչ ալ պատերազմի ժամանակ ուրիշ գերեալներու նկատմամբ խաղաղութեան դաշինքը որոշում մ'ունէր։

Ե. Հատուցումս պահանջներ։

Երկու ժողովրդոց սահմաններուն վրայ բնակողներուն մէջ եղած կոխները եւ նոյնին հետեւութեամբ հանդիպած անձանց վիրաւորումներ ազարակաց եւ արջառոց փնտ հասցընել են, նոյն տեղերու սովորական պատահարներու կարգէն էին, ինչպէս նաեւ այս պատճառաւ յարուցուած գանգաւներն ու պահանջները։ Հասարակաց խաղաղութեան համար աւելի վտանգաւոր էր, եթէ ամբողջ հասարակութիւններ, ինչպէս մէկ պետութեան վերաբերող քաղաքներ կամ գիւղեր³ իրենք իրենց

հաշուին յարձակումներ ընէին, արշաւանքներու եւ վրէժխնդրութեան ելլէին մէկալ պետութեան վերաբերողներու դէմ։ Վասն զի այս պատճառներով դիրաւ կրնար պատերազմի հրդեհը բորբոքել։ Այսպիսի պատահարներու առջեւն առնուլ գրեթէ անհնարին էր՝ սահմանի բնակիչներուն խռովայոյճ նկարագրին պատճառաւ։ Այս էր պատճառը որ խաղաղութեան կը ջանային, ազգային իրաւական համաձայնութիւններով կ'աշխատէին բառնալ գոնէ նոյն փնտները՝ խաղաղական կերպով խընդիրը յատուկ գործելու կերպով մը վնջընելով։ Որովհետեւ այդպիսի պահանջներ անկարելի էր որ սովորական դատաստանի ճամբով լինային, ըստ 'րում հոս ինչիւր էր զանազան ազգութեանց մէջ եղած վէճերը եւ ամենեւին ճանչցուած չէր, որ օտարը այն հասարակ իրաւունքն ունենալ, իւր իրաւունքը պաշտպանելու մէջ, ինչ իրաւունք որ ունէր բնիկը։ Գոնէ հռոմէական իրաւունքը չէր ընդունիր, որ բարբառոր *civis Romanus* ունեցած իրաւունքը վայելէ։ Նոյն իսկ եթէ ընդունիրք ալ, Անտիոքսի Կարակաղա կայսեր ձեռքով *orbis Romanus*ի մէջ բոլոր ազգաներու քաղաքացիական պատիւ տրուելով՝ օտար ազգաց վերաբերողները իբր *Peregrini* նկատուէին¹, այսուհանդերձ այս բանս միայն անոնց համար իմանալու է, որոնք պետութեան մէջ հաստատուած էին եւ ոչ թէ ամէն որեւիցէ ոչ Հռովմայեցոյ։ Հատ անհաւանական է, որ Հռովմայեցի դատաւոր մը թոյլ տար սահմանէն դուրս բնակող Պարսիկի մը Հռովմայեցի քաղաքացւոյ մը դէմ ամբաստանութիւն ընել եւ լսելի ըլլալ։ Իսկ տակէ աւելի անհաւանելի է, որ Հռովմայեցի մը Պարսիկի մը դէմ իւր գանգաւոր պարսիկ պաշտանայի մը մատուցանելու ելլէր։ Ահա այս պատճառաւ իրենց մէջտեղ կ'ելլէր միջազգային միաբանութեանց պէտքը այսպիսի կոխներու դէմ։ Խաղաղութեան գաշինքին թ. 7 եւ թ. 11 պայմանները այն յարաբերութեանց կարգաւորութեան վրայ են, որոնց վրայ հոս խօսեցանք։

1. Թ. 7. Եւ հայի անհատի ընդդէմ անհատի յարուցած փնտսու պահանջներուն։ Նախ տեղւոյն բնագիրը գնենք եւ ապա տակը մեկնութիւնը։

Ζ' μέρος τῶν σπονδῶν, ὥστε τοὺς ἐπερχαλοῦντας περὶ τοῦ σίνεσθαι τι σφραῖς τοῦς

¹ Ամփոփում 20. 6. 7. Սինդարայի բնակիչները *ad regiones Persidis ultimae asportati* եղան։

² Պարսկական ՊՊ. Բ. 14 (214), որուն հետ կը համաձայնին արեւելեան աղբիւրները Յարարի (Նեօլիթի) 185 Ֆրիգուսի 6, 188։ Քրիստոնէութեան ընդունելութեան վրայ ա. Թէոփիլ. Ե. 6. 7 (200)։

³ Մենանդր *πῶλις* բառը կը գործածէ, զոր սակայն ընդարձակ իմաստաւ ասեցին։

¹ Ինչպէս Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht 160 ff. կ'ընդունի։

² Մենանդր 212։

ἀντιπολιτευομένους δι᾽ αὐτὴν τέμνεσθαι: τὸ φιλονεικοῦμενον, ἢ δὲ ἑαυτῶν τῶν τῆν ἡλᾶδην πεποιθότων ἢ δὲ οὐκείων ἀνθρώπων ἐν ταῖς μεθυσταῖς παρὰ τοῖς ἄρχουσιν ἐκατέρως πολιτείας ἐξυιόντων· οὕτω δὲ τὸν Ζηρωσάουτα ἀκέσασθαι τὸ σκίλυν. (Է. մասն գաշանց, զի եթէ որ բողոք բառնայցէ, եթէ փնաս ինչ հաստալ իցէ ինքեան ի հախաւորոգ կողմանէ անտի պետութեան իւրոյ, արդարութեամբ վախճան զիցի վիճին կամ յայնցանէ իսկ՝ որ զփնասն կրեցին կամ ի մանաւոր անձանց, որ ի սահմանագլուխս ի մի ժողովեալ իցեն շնոր իշխանս երկցոնց պետութեանց, եւ որոց փնաս ինչ հաստեցեալ իցէ դարմանեցին զփնասն:)

Եթէ բողոք բարձրէի, որ մէկ պետութեան վերաբերողները հակառակորդ պետութեան հպատակէն փնաս կրած են, կռույ առարկան ըստ օրինաց ու պատշաճից կարգի գրուելու է եւ փնասողին օձիքէն բռնելու է փնասին հատուցումն ընելու համար: Այս բանս կրնայ ըլլալ կամ անձամբ անոնց ձեռքով, որ փնասը կրած են (ո՞նք էաւտոն տօն եւ այլն), կամ մանաւոր անձաւորութեանց ձեռքով (ծի οὐκείων ἀνθρώπων), որոնք սահմանի վրայ տեղ մը՝ երկու պետութեանց հոնտեղի բարձրագոյն պաշտօնէից հետ ինչիրը քննելու եւ կարգադրելու համար կը ժողովին:

Հետագայ դիտողութիւնները լուսաւորութեան համար կը կարգեն:

Δι᾽ αὐτὴν τέμνεσθαι կերպական դատ վարել չի նշանակեր, ասով լոկ կը յայտարարուի, որ ինչիրը իրաւանց ու արդարութեան համապատասխան իրաւնտրութեամբ պիտի կարգադրուի խաղաղօրէն եւ այն կ'արժէ երկու ծամբով ալ, զոր փնաս կողմները ազատ են իւրաքանչիւր դէպքի մէջ ընտրելու:

Արդ ի՞նչպէս ըմբռնելու է առաջին կարելութիւնը, որ կը բացատրուի ծի ἑαυτῶνով եւն: Բն այս պարագային մէջ վերջը յիշուած ἄρχοντες-ներն ալ գործակցութիւն պիտի ունենային անկարելի է նոյն իսկ լեզուական տեսակէտով: Ի՞նչ կարծեացս համաձայն ասով կրնայ իմացուիլ թէ փնաս կողմներն անձամբ ինչիրը ձեռք առնուին եւ առանց պաշտօնական անձաւորութեանց գործակցութեան անընդմիջաբար փնասողներուն հետ յարաբերութեան մտնէին, որպէս զի ըլլայ առանձնական ծամբով, ըլլայ իրաւախոհութեամբ, ապահովացում տալով կամ ուրիշ միջոցներով իրենց հատուցման պահանջին լրացումն ստանալ փորձէին: Այս

ծամբուն ցոյց տրուիր կրնայ աւելորդ համարուի, սակայն մտածելու է, որ հատուցումն իրագործելու ժամանակ օտար պետութեան օգնութիւնը կը պահանջուէր եւ թէ ասով լոկայն նոյնի շնորհուիլ կ'ապահովուէր:

Երկրորդ ծամբն հետաքրքրական օրինակ մը կու տայ միջազգային իրաւախոհ ատենանի մը. թէ այսպիսի ատենանի մը վրայ է ինչիրը տարակոյս չի վերցնելու: Իրաւնտրի ատենանը խոսն ատենան մըն է թէ ըստ ազգայնութեանց եւ թէ մասնակցողներու կողմանէ: Նը կազմուի երկու պետութեանց պաշտօնականներէն ու իրաւնտրի անձիքներէն: Առաջինները ինչորդ տակ եղող սահմանագլուխներուն աւագներն են, ուստի հռոմէական կողմանէ Praeses provinciae կոչուածը կամ անոր հաւասարակից դաւառական բարձրագոյն պաշտօնան. իսկ պարսկական կողմանէ սատրապը (մարզպան): Ἀρχοντες բառը ստորնագոյն տեղական առաջնորդներ ի բաց կ'առնու, անշուշտ անոր համար, վասն զի կարելի չէր վստահիլ անոնց եւ տալ այն ձօնութիւնը, որ հարկաւոր էր: Իբր իրաւնտրի անձիքը ընտրուելու էին οὐκείων ἀνθρώπων, այսինքն երկու ազգերուն վերաբերողներէն անոնք, որ սահմանի վրայ կը նստէին եւ որոնք գործին համար պահանջուած հատուցութիւնը ունէին: Այս է հոս οὐκείους նշանակութիւնը. ըստանեաց անձամբ վրայ, ինչ որ ալ նշանակէ, չի կրնար իսոք ըլլալ իսկ թէ ո՞վ պիտի ընտրէր իրաւնտրի անձիքը եւ որչափ ըլլալու էր անոնց թիւը, ըսուած չէ: Միայն թէ էξυιόντων եւն ասութեան կերպէն կը հասկըցուի, որ պաշտօնանները չէ որ զանոնք կ'անուանեն: Աճենէն հաւանական այն է, որ ուղղակի դատ վարողները իրաւունք ունէին երկու կողման համար առաջարկել հաւասար թիւով մարդիկ եւ զանոնք ընտրել: Դատաւարութիւնը այնպէս ըլլալու է, որ երկու պաշտօնէից կ'իյնար, իբր իրաւնտրի ատենանին նախագահներու, դատին բանակցութիւնները վարելը, իսկ իրաւնտրիներուն՝ որոշել նկատի առնուած ինչիրները, զիսաւորաբար փնասի հատուցման չափին բարձրութիւնը: Դատաւորները ծամբանու երկու գործիչներն ալ գործակից եղած ըլլալու են. բայց վճիռը տրուելու ատեն ինչպիսի այնչափ իրաւունքը իստ կերպով գործադրելու վրայ չէր (որ նիւթական իրաւունքը պէտք էր գործածուիլ) որչափ դատաւոր մը ex aequo et bono. Գործադրութիւնը այն պաշտօնէին կ'իյնար, որուն

1 Boni viriներու նմանութիւն:

իրաւաբանութեան տակ կ'երթար դատաւար-
տեայր:

2. 11-ի պաշմանին բնագիրը, որ յիշեալ երկրորդ դասակարգութեան տակ գացող դէպքերուն նկատմամբ է, հետեւեալն է՝.

Μία προς τη δεκατῇ τῶν σπουδῶν βε-
βαιώσις· ὥστε εἰ πόλις ἐτέραν ζῆμῶσι πόλιν
ἢ ὑπασσούν διαφθείρει τι τῶν αὐτῆς μὴ τῆ
νόμῳ τοῦ πολέμου μίτῃ μὴν δυνάμει στρατω-
ταρχῇ, ἄλλως δὲ δούλῳ τινὶ καὶ κλοπῇ· εἰσὶ γάρ
τοιούτῃς τινὲς ἀνασιωγῆσαι οἱ αὐτὰ πρῆσσοντες,
ὥς ὅν πολέμου ἔσται πρόσφατος· ἐξηλασμένη
ταρχαροῦν τὰ τοιούτοισι ἀναζητεῖν ἔς τὴν
εὐκαρίαν καὶ ἐπανορθοῦσθαι τοὺς ἡκαστὺς τοὺς
ἐν ταῖς πέρασιν ἐκατέρωθεν πολιτείας ἰδρυμένους.

Ἐι δὲ γὰρ αὐτοὶ οὐκ ἔσονται ἱκανοὶ ἀνα-
στελλεῖν τὰς τρὺς ἀλλήλους τῶν ἀστυγεϊτόνων
ψηφούς, ἐπατεύθη ὥστε τὴν διαδικασίαν ἀνα-
πέμπειν ὡς τὸν τῆς Ξω στρατηγόν, ὡς εἰ
γὰρ εἰσὼν μὴνὼν ἐξ μὴ τμηθεὶς τὰ τῆς ἀμύλλης
καὶ ὁ Ξημθεὶς μὴ λήψεται τὸ ἀπυλωλθε, τὸν
ἀνιχθάναν λοιπὸν ἅπλῃ πονήῃ ἐς τὸ ἀπλάσαι
τῷ ἡδικοημένῳ εἶναι ὑπερίθυνον.

Ὡς εἶπε μὲν οὗτω πέρας ἔξου, διετυ-
πώθη τὸ πυνοῦν μέρος πρεσβίαν στέλλειν ὡς
τὴν βασιλείαν τοῦ ἡδαιχότου· εἰτα εἰ μὲν ὑπὸ
τοῦ βασιλέως γενήσεται οἱ τὸ ἀποχρῶν καὶ
διπλοῦν τὸ ὀφληθὲν ἀναλήψεται κατὰ τὸ ὁ-
ρισμένον ἐντοῖς ἑναυτοῦ, ὅσον ἐπ' εὐερίῃ τῇ
δύγαμι διαλελεύσθω τὰ τῶν σπονδῶν.

(Մետասաներորդ պայման դաշանց հաստատի. զի եթե մի ի քաղաքաց հասուսցե փնաս ալլում քաղաքի կամ որով եւ պետ օրինական երեսցի ինչ ի սորայոց, ոչ ըստ օրինաց պատերազմի եւ ոչ զօրութեամբ զմասն, այլ զաւուռ ի ն յափշտակութեամբ, քանզի են իսկ այնպիսիք ոմանք չարապօրծք, որ զայսպիսիս գործեն, յորոց յառաջ գայցեն պատճառակք մարտից պատերազմաց, աստի հաստատեալ կարգեցաւ, զի այսպիսի իբլք քննեսցին ճշդից կարկաւ եւ ի պատճառարանք որ նստիցին ի սահմանն երկուց պետութեանցն, ուղղեալ յարջանացն:

(Այլ եթե սրբա չիցն բաւականք արգե-
լու գրիփոխակի փաս սահմանակից քաղաքացն,
սահմանի, զի վեճն դիտի առաջի զօրավարին
արեւելոց, որոյ եթե ի ժամանակի վեցից մանց
ոչ Նաեւից իցն զվճիրն, բարձեալ զկապն եւ
զկէսի եւ որ առեւեհացն ոչ ընկալցի անդրէն զոր

կորցյաւ, յայնժամ, որ պարտաւորանն է պարտաւոր
լիցի հատուցանել զկրկնապատիկն:

(1.թէ եւ այսու չընի՞նք Վահան, կարգեմք: զի կողմն որ զգեալ էք Տրեշտակս արձակեսցէ առ ինքնապաշտ ամբ կողման, որ բռնադատեալ է. եւ եթէ թագաւորն ոչ հասուցէ զվիսան, եւ չգարձուցանիցէ զկրկինն մինչեւ ցամախ, ս ռեւեւիս իսկ եղծեալ՝ համարեսցին դահիշն ւ):

Այս ուրեմն հոս միաբանութեամբ պատ-
ուէրնդ, դուռած են, թէ ինչպէս վարուելու է
եկեղէ ։ Դասարակութիւն մը (πόλις) ընդարձակե-
մտօք առնելու է, ինչպէս վերն ըստ եցաւ ։ Միւս
պատճառն հասարակութեան մը՝ պատանդաւ
շեղա լտեան, ուստի խաղաղութեան ատեն յար-
ձակում կրէ եւ իրեն կամ իւր բնակչաց որեւէ
փնաս ։ չաջընէ՛ ։ Այսպիսի կռուի առիթները
խաբի ո՛րեւ եւ փնաս կողմն հաստուցում ընել
տալ ։ Համար, ազգային իրաւական դատաւո-
րութիւն զարմանալի եղանակի մը վրայ միա-
բանութեան է երբեք իրարու յաջորդող աստիճան
ներքով ։

Նախ եւ յառաջ սահմանագաւառներն բոլւ Լրկակողմանի դատաւորները որոշուած են, որպէս զի միաբան քննեն ու վճռեն պայպիսի դէպքերը: Նաեւ հոս ուրեմն միջազգային իրաւունքի, ատեան մը գոյութիւն ունի: Սակայն մինչդեռ Թ. Ղին համաձայն բարձրագոյն կարգի գաւառական պաշտօնեաները (ἄρχοντες) կը սահմանութի, հոս դատաւորական տեղակոծ իրաւունք տնծն (δικαστᾶι) են, որ խառն իրաւունքի, ատեանը իր կազմին, մէկ հոովմայիցի եւ մէկ պարսիկ պաշտօնեայ:

Դատապարտվածները իբր պատժանական տեղեկատու նախաքննություն նկատելու է. անպաշտոնական իրաւ ընտիրներու մասնակցութիւնը, ինչպէս Թ. Դի դէպքերու մէջ կար, Հոս անոր Համար չկայ թերեւս, որ Տոս խնդրոյն մասնակցները ոչ թէ անՀատ անձինք են, այլ Հասարակութենանք եւն: Բայց շեշտելու պէտք չկայ, որ դատաւորները իրենց տեղեկութեանը Համար ազատ էին իրազեկ անձինք եկակոչ ընել եւ լսել: Վճռոյն վրայ, որով յանցապարտութեան եր վճարելիք Հատուցման չափը պիտի որոշուէ, դատաւորները միարան խոր Տրդակցութեամբ միտարանելու էին:

11 նշուշա ընկալա՞յք թուփերն — քորոքսուք միջանկեալը (ԻճՅՅՆՍ) դաշտնայն արձանագրութեան մէջ չկար. Մեծանորի կամ իւր գործածած Պեարտայի դիտողութիւնն է:

բ) Եթէ գառաւորները վճռոյն վրայ չկարենան միաբանիլ եւ կամ ուրիշ որեւէ գոժաւրութիւն ծագած ստեղծ՝ զորոնք լուծելու ատակ չեն (οὐκ ἔσονται ἱκανοί), այն ստեղծ գոժութիւնը — διαδικασία¹ — ի պաշտօնէն Արեւելքի զօրաց մագիստրախնոսին (Magister militum Orientis, ὡς ὃν τῆς ἑω στρατηγόν) առջեւ գրաւելու եւ անկէ վճռաւելու է²: Արեւիկ խնդիրն այնպէս փութացընելու էր, որ քնաս կրօնները ամենէն ուշ վիշտամուտ եւ ժամանակամիջոցի մէջ իրենց իրենց ստանան: Եթէ այն ժամանակամիջոցն ուշ իրենց գտնայում էլ չլուրիւ — եւ այս ձգձգումը վրեժաւորելի է հակառակորդ կողման եւ ոչ թէ Արեւելքի զօրաց մագիստրախնոսին — այն ստեղծ յանցաւոր մարդ պէտք է ի պատիժ դատապարտուի հասուցման գումարին կրկինը վճարելու եւ առ այն բառադատուի, ἐπὶ ποινῇ ἔς τὸ διπλάσιον³: Շատ զարմանալի են թերեւս իւր անսակին մէջ եղական երեւոյ, որ բարձրաստիճան շուտվայելոց մը իշխանութիւն տրուի որոշիչ վճիռ տալու: Սակայն ասոր ընտրութիւնը Պարսից կողմանէ իբր բարեացակամութեան եւ վստահութեան նշան համարելու չէ: Արեւելքի զօրաց մագիստրախնոսին անկին վրայ միաբանելու այն պատճառաւ եղած է, որ արեւիկ իրեն. վերին հրամանատար եւ բարձրագոյն քաղաքական պաշտօնեայ, Արեւելքի վիճակին մէջ առանձնական գաւառներուն նուսականքներուն մէջն էր եւ իրեն կայսրը փոխանորդ — vice sacra — զրացի զայսիւր երկրամասերուն սատարապետեան եւ ինչ բարձր գիրք մը կը գրաւէր: Իրաւունքն աստեանը նոյն իսկ իր անձին հանգեպ կը պահէր նկարագիրը, վասն զի ինքը վճիռը կ'արձակէր ոչ թէ իբր գերագոյն գառաւոր, այլ ստորակարգ իրաւունքի գառաւորներ իբր գլուխ, այսպիսի ըսելով համար, իբր անոնց վերին գառաւորը. εἰ — μὴ τῶνθεῖον τὰ τῆς ἀμύλλης ἰουαφբέρ տարակուսի տեղի չեն թողոր:

Թե Արեւելքի զօրաց մագիստրիանոսը
 իւր գատաւձիւր միայն իւր պետութեան մէջ
 գտնուող եւ ոչ թէ պետութենէն դուրս ապրող
 Պարսիկներուն համար կրնար արձակել, դաշնաց
 պայմանին մէջ ըստեղծել եւսդ չկար, վասն զի
 յայնքէն իր հասկընդուի:

Է) Կրթային սահայն պնակտի դէպքեր հան-
դիպել, որ խնդիրը ոչ -) ի եւ ոչ ալ Բ) ի ճամ-
բով լուծուէր. այսպէս գլխաւորաբար երբ դա-
տաւձիւրը հօտաւարութեանց բախէր, վասն զի
օրինակէ համար գառապատեղեւոյն վրայ իրաւա-
բանական իշխանութիւն չունենային գառաւոր-
ները կամ Արեւելքի զօրաց մագիստրիանոսը:
Այսպիսի դէպքերու մէջ փնա կրող մասին (τὸ
πιογὸν μέρους) վերջին ճամբայ մ'ալ ջոյց կը
արուէր, այսինքն գիմել երկու ինքնակաշնեօրէն
անօր, կայսեր եւ արքայից արքային, որուն հպա-
տակ է յանցաւոր փորձը: Իսկ այն որ օգնութիւն
էր կոչուի, պարտական է յանցաւորը բռնու-
թեամբ ստիպել իւր պարտաւորութիւնը կատա-
րելու, այսինքն իի եւ լի հատուցում եւ մանա-
ւանդ կրկնաւճարը ընելու փնասուածին եւ այն
ալ առ առաւելն մէկ տարուան ժամանակամի-
ջոցի մէջ, ապա թէ ոչ օգնութեան զլացման
կամ յայպաղման հետեւելու է խաղաղութեան
եղծումը: Այսպէսով երկու դաշնադիր ինքնա-
կաշնեօր երաշխաւորութիւն յանձն կ'առնուին
ազգային իրաւական օգնութիւն մատուցանելու:
Սակայն երկու վեհապետներէն մէկուն կամ միւ-
սին միջամտութիւնը չկարծուի, որ իբր թէ դա-
տակ վերջին եւ բարձրագոյն վճիռը տալու եւ
կամ շնորհք մ'ընելու համար եւ: Վասն զի ըլլայ
առաջին իրաւունքի ատեանին, ըլլայ Արեւելքի
զօրաց մագիստրիանոսին տուած վճիռը, նիւթա-
կան վերաքննութեան ենթարկել երբեք տեղի
չէր ունենար: Մանաւանդ թէ պատկանեալ
տեղւոյն իմաստէն, διπλοῦν τὸ ὀφληθῆν, πορευε-
րէն եւ պարտական կողման իբր շփոթչած կու-
շտեւելէն կը հետեւցուի, որ վճիռը վերջնականա-
պէս կտրուած է եւ խնդիրը այն չէ որ նշխին
դէմ կուի բացուի, այլ միայն ի գործ դրուի:
Վնաս կրողներն այս պատճառաւ պատկանեալ
ինքնակաշնե արդարութեան իշխանութեան չեն
դիմեր, այլ անոր օրծածդրելու իշխանութեան,
որով արդէն իսկ կապող վճիռը պիտի իրա-
գործուի:

(C-2-2-1-1)

Կ. ԳԻՒՏԵՐՔՈՂ

¹ *Διαδίκασία* Հոս շունի այն արուեստական նշանակութիւնը, ինչպէս յոշնական դատարանական լեզու ին մէջ :

2 թէ դատաւորներուն ձեռքով փախանցումը ex officio կ'ըլլար, յայտնի է ἀναπέμπεσθαι բառէն:

3 Ակամայ մարդուս միտքը կու գայ Հեռեւեալ ա-
ստից ածր. *lis crescit in duplum.*